

NL

COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN

Brussel, 3 juli 2001
COM(2001) 362 definitief

.

**MEDEDELING VAN DE COMMISSIE AAN DE RAAD, HET EUROPEES
PARLEMENT EN HET ECONOMISCH EN SOCIAAL COMITÉ**

**Ondersteuning van de nationale strategieën ten behoeve van veilige en betaalbare
pensioenen door middel van een geïntegreerde benadering**

NL

.

MEDEDELING VAN DE COMMISSIE AAN DE RAAD, HET EUROPEES PARLEMENT EN HET ECONOMISCH EN SOCIAAL COMITÉ

Ondersteuning van de nationale strategieën ten behoeve van veilige en betaalbare pensioenen door middel van een geïntegreerde benadering

1. VEILIGE EN BETAALBARE PENSIOENEN: EEN CRUCIALE UITDAGING IN EEN VERGRIJZENDE SAMENLEVING

De pensioenstelsels van de lidstaten bieden door verschillende combinaties van de drie pijlers (wettelijke basispensioenen, arbeidsgelateerde pensioenregelingen en individuele oudedagsvoorzieningen) op het ogenblik de ouderen in de Europese Unie een ongekende mate van welvaart en economische onafhankelijkheid. Zoals de Commissie echter stelde in haar mededeling van 11 oktober 2000¹: *“het vooruitzicht van de vergrijzing van de bevolking en de pensionering van de generatie van de “geboortegolf” betekent een ernstige uitdaging voor deze historische prestatie. De vergrijzing van de bevolking zal een dergelijke omvang aannemen dat wanneer er geen adequate hervormingen worden doorgevoerd het Europese sociale model, de economische groei en de stabiliteit in de Europese Unie ondermijnd dreigen te worden.”*

De afhankelijkheidsratio van ouderen zal gedurende het komende decennium snel stijgen en tegen 2050 verdubbeld zijn ten opzichte van nu. Dit is voornamelijk het gevolg van het feit dat de generatie van de naoorlogse geboortegolf de pensioengerechtigde leeftijd bereikt, waardoor de consequenties van blijvend lage vruchtbaarheidscijfers en een toegenomen levensverwachting nog eens versterkt worden. De vergrijzing van de bevolking is weliswaar het gevolg van positieve ontwikkelingen op het gebied van de gezondheidszorg en daarom op zich een positieve trend, maar toch zal het aantal ouderen zo toenemen dat de stijging van de demografisch bepaalde afhankelijkheidsratio door een plotselinge toename van het aantal geboorten noch door een realistische instroom van migranten tot staan kan worden gebracht. Migratie kan evenwel een belangrijke bijdrage leveren aan de stabilisering van de totale bevolking en de werkgelegenheidscijfers.

De modernisering van de pensioenstelsels staat daarom in alle lidstaten hoog op de politieke agenda. De nationale beleidsmakers – politici, overheidsambtenaren en de sociale partners – blijven verantwoordelijk voor de pensioenstelsels en moeten zich voorbereiden op het effect van de vergrijzing op deze stelsels en voortgaan met de aanpassing van deze stelsels aan de veranderingen in de samenleving. Het kost tijd om beleid op stapel te zetten om de pensioenstelsels veilig te stellen voor de toekomst. Vaak zijn daartoe een mentaliteitsverandering, langdurige consensusvorming en

---

¹ *“De ontwikkeling van de sociale bescherming op de lange termijn: veilige en houdbare pensioenen”* COM(2000) 622 def.

tegemoetkoming aan de legitieme verwachtingen van de burgers omtrent hun eigen pensioenrechten benodigd. Daarom is het zo belangrijk de noodzakelijke beleidsstrategieën thans te ontwikkelen; veel lidstaten hebben al een begin gemaakt met hun hervormingsprocessen. De EU ondersteunt dit streven door middel van maatregelen op verschillende beleidsterreinen (zie aanhangsel 1). Er is echter een groeiend besef dat er behoefte bestaat aan een volledig beeld van de toekomstige uitdagingen voor de pensioenstelsels en de maatregelen die genomen moeten worden om aan deze uitdagingen het hoofd te bieden. Een goed inzicht in de initiatieven van de andere lidstaten om de toekomst van hun pensioenstelsels te waarborgen is uiterst waardevol voor nationale beleidsmakers, ook al kunnen geslaagde beleidsmaatregelen van het ene land niet zonder meer in het andere toegepast worden. De Commissie stelde reeds in haar mededeling over “een gezamenlijke strategie voor de modernisering van de sociale bescherming” (COM(99)347 def.) van 14 juli 1999 voor een verdiepte samenwerking tussen de lidstaten tot stand te brengen, waarbij de aandacht zou uitgaan naar de problematiek van de veilige en betaalbare pensioenen als een van vier prioritaire doelstellingen.²

Er kwam een breed debat over dit vraagstuk op gang en verscheidene Europese Raden en diverse comités hebben zich enige malen over de problematiek van de veilige en betaalbare pensioenen gebogen (zie aanhangsel 2). De Europese Raad te Göteborg in juni 2001 benadrukte onlangs nog dat er behoefte bestaat aan een alomvattende aanpak om het hoofd te kunnen bieden aan de uitdagingen van een vergrijzende samenleving en onderschreef de drie algemene uitgangspunten die de betaalbaarheid van de pensioenstelsels op lange termijn moeten garanderen:³

- **waarborgen van de capaciteit van de pensioenstelsels, zodat zij aan hun sociale doelstellingen kunnen voldoen;** hierbij gaat het om het verschaffen van veilige en toereikende inkomens aan gepensioneerden en de personen hun ten laste en, in samenwerking met gezondheidszorg en systemen voor zorg voor de lange termijn, van acceptabele levensomstandigheden voor alle ouderen;
- behoud van de **betaalbaarheid van de pensioenstelsels**, zodat in de toekomst de gevolgen van de vergrijzing niet de overheidsfinanciën of het vermogen om tegemoet te komen aan de fundamentele doelstellingen van het budgettaire beleid (totale belastingdruk of uitgavenprioriteiten) in gevaar brengen of leiden tot een onrechtvaardige verdeling van de middelen tussen de generaties;
- verbetering van **het vermogen van de pensioenstelsels om in te spelen op de veranderende behoeften van de samenleving en individuen**, waardoor een bijdrage wordt geleverd aan een grotere flexibiliteit op de arbeidsmarkt, gelijke kansen voor mannen en

---

² De vier doelstellingen zijn: werk lonend maken en een vast inkomen bieden; pensioenen veilig stellen en pensioenstelsels betaalbaar maken; sociale integratie bevorderen; een betaalbare en kwalitatief hoogwaardige gezondheidszorg garanderen.

³ Deze uitgangspunten zijn gebaseerd op het verslag over “toereikende en duurzame pensioenen” van het Comité voor de sociale bescherming (juni 2001).

vrouwen wat betreft werk en sociale zekerheid en een betere aanpassing van de pensioenstelsels aan individuele behoeften.

Deze mededeling komt tegemoet aan de behoefte aan duidelijke en geïntegreerde strategieën om in te spelen op de uitdagingen van een vergrijzende samenleving voor de pensioenstelsels. Dergelijke strategieën dienen niet alleen gericht te zijn op de pensioenregelingen die onder de eerste pijler vallen, aangezien voor de beide andere pijlers ook een belangrijke rol is weggelegd bij de verwezenlijking van de globale doelstellingen van de pensioenstelsels.⁴

Op EU-niveau moeten de huidige beleidsprocessen in verband met de toekomst van de pensioenstelsels zodanig gecombineerd worden met de *open coördinatiemethode*, dat de respectieve verantwoordelijkheden van de beleidsmakers op Europees en nationaal niveau ongewijzigd blijven. Beoogd wordt een geïntegreerd kader te creëren voor de uitwisseling van informatie over nationale strategieën om een toereikende en betaalbare pensioenvoorziening op de lange duur veilig te stellen.

De *open coördinatiemethode* houdt in dat gemeenschappelijke doelstellingen bepaald worden, deze doelstellingen in nationale strategieën worden vertaald en dat er tenslotte als onderdeel van een wederzijds leerproces aan de hand van *onder meer* gezamenlijk overeengekomen en afgebakende indicatoren periodieke monitoring plaatsvindt. Deze methode heeft een aantal voordelen:

- aan de hand van de gemeenschappelijke doelstellingen zullen de lidstaten zich beter kunnen wijden aan noodzakelijke hervormingen en het pensioenbeleid transparanter kunnen maken, waardoor de burgers zich kunnen aanpassen aan te verwachten veranderingen.
- ook dienen zij bij te dragen aan een consensus over noodzakelijke hervormingen, waardoor het vertrouwen in de samenleving in de pensioenstelsels toeneemt.
- de op goede en vernieuwende benaderingen gebaseerde uitwisseling van ervaringen zal een wederzijds leerproces in de hand werken en een uitbreiding betekenen van het scala van beleidsopties dat momenteel in de lidstaten wordt overwogen.
- tenslotte zal aan de hand van gezamenlijk overeengekomen indicatoren voortgang kunnen worden gemeten ten opzichte van de stand van zaken in andere lidstaten en ten opzichte van de gemeenschappelijke doelstellingen.

---

⁴ In deze mededeling staat “pensioenstelsel” voor alle regelingen voor pensioenvoorziening (“pensioenregelingen”). Aangezien arbeidsongeschiktheidsuitkeringen en nabestaandenpensioenen in de regel via de pensioenregelingen verstrekt worden en een aanzienlijke bijdrage leveren aan de sociale zekerheid van ouderen, worden zij ook in deze mededeling behandeld.

2. GEMEENSCHAPPELIJKE DOELSTELLINGEN VOOR DE TOEKOMSTIGE OUDEDAGSVORZIENING

In het licht van de voornaamste, hierboven in kaart gebrachte uitdagingen en de in de mededeling van oktober 2000 voorgestelde tien uitgangspunten, stelt de Commissie de volgende reeks doelstellingen voor ter ondersteuning van geïntegreerde nationale strategieën om de toekomst van de pensioenstelsels te garanderen.

2.1. Toereikende pensioenen

De pensioenstelsels dienen op doeltreffende wijze te voorkomen dat ouderen het slachtoffer worden van armoede en sociale uitsluiting door hun na hun pensionering een acceptabele levensstandaard te bieden, ongeacht of zij in staat zijn zelf pensioenrechten op te bouwen. Ook moeten ouderen hun deel kunnen hebben aan de economische welvaart van hun land en actief kunnen deelnemen aan het openbare, sociale en culturele leven. Voorts dienen de pensioenstelsels door het combineren van de verschillende pijlers ervan iedereen extra mogelijkheden te bieden om pensioenrechten te verwerven, waardoor hij/zij als gepensioneerde of in het geval van blijvende arbeidsongeschiktheid de levensstandaard van zijn/haar keuze kan handhaven. Hiertoe moet de pensioenvoorziening via de diverse pensioenregelingen en -pijlers op consistente en complementaire wijze bijdragen aan de doelstelling dat ouderen niet aan armoede ten prooi vallen en, binnen redelijke grenzen, hun levensstandaard kunnen handhaven.

Doelstellingen:

- *Zorg ervoor dat ouderen over een acceptabele levensstandaard beschikken, deel hebben aan de economische welvaart van hun land en actief kunnen deelnemen aan het openbare, sociale en culturele leven.*
- *Geef iedereen toegang tot adequate pensioenregelingen die noodzakelijk zijn om de levensstandaard van zijn/haar keuze te handhaven na pensionering op grond van leeftijd of arbeidsongeschiktheid en van die van hun nabestaanden in het geval van overlijden.*

2.2. De betaalbaarheid van openbare en particuliere pensioenregelingen

Een toereikende pensioenvoorziening is slechts mogelijk indien de benodigde financiering beschikbaar is. Dit zal tegen de achtergrond van een vergrijzende samenleving een steeds groter probleem worden. Wanneer er geen hervormingen plaatsvinden, leidt de vergrijzing ertoe dat minder werkenden een groter aantal gepensioneerden moeten ondersteunen. Dit is de uitdaging die vergrijzing inhoudt voor de betaalbaarheid van de pensioenstelsels in de toekomst. Daarom is vergroting van de totale arbeidsparticipatie of stijging van de werkgelegenheidscijfers door middel van immigratie van belang om de betaalbaarheid van de pensioenstelsels op lange termijn te waarborgen. De lidstaten dienen hun initiatieven in het kader van de Europese werkgelegenheidsstrategie voort te zetten en het totale

werkgelegenheidscijfer in 2010 te laten stijgen tot 70 %, dat van vrouwen tot meer dan 60 % en dat van personen in de leeftijdsgroep 55-64 jaar tot 50 %.

In het kader van dit streven dienen de pensioenstelsels en de wisselwerking ervan met het belasting- en socialezekerheidsstelsel te worden herzien in verband met de prikkels die zij bieden ten behoeve van een grote arbeidsdeelname, vooral van vrouwen en oudere werknemers. Het gebruik van regelingen voor vervroegde uittreding dient te worden beperkt en aan langere deelname aan het arbeidsproces mogen geen nadelen kleven. Een geleidelijke overgang van werken naar pensionering moet mogelijk worden gemaakt doordat tegelijkertijd een pensioen en inkomen uit werk kan worden ontvangen en de wettelijke pensioengerechtigde leeftijd flexibeler wordt.

Doelstellingen:

- *Verwezenlijk in de context van de Werkgelegenheidsstrategie een grote arbeidsparticipatie, zodat de verhouding tussen actieven en gepensioneerden zo gunstig mogelijk blijft.*
- *Zorg dat pensioenstelsels, met name regelingen voor vervroegde uittreding en arbeidsongeschiktheid, en de wisselwerking ervan met de belasting- en socialezekerheidsstelsels, doeltreffende prikkels bieden voor de arbeidsdeelname van oudere werknemers; dat werknemers niet worden aangemoedigd om vervroegd met pensioen te gaan en er nadelen van ondervinden dat zij na de normale pensioengerechtigde leeftijd blijven doorwerken; en dat pensioenstelsels geleidelijke pensionering vergemakkelijken.*

Een aanzienlijk deel van de totale pensioenuitgaven wordt gefinancierd uit de overheidsbegrotingen. Dit is afhankelijk van de voorschriften van het Stabiliteits- en groeipact. Door een degelijk beheer van de overheidsfinanciën en vermindering van de overheidsschuld zal de druk op de overheidsfinanciën afnemen en zal het budgettaire effect van de vergrijzende bevolkingen beter kunnen worden opvangen⁵. Door de hervormingen van de pensioenstelsels en de bij de stijging van de arbeidsparticipatie geboekte voortgang zouden de voor pensioenen bestemde overheidsbestedingen op een aanvaardbaar niveau gehandhaafd kunnen blijven als percentage van het BBP in overeenstemming met de doelstelling om de overheidsfinanciën veilig te stellen. Specifieke reservefondsen zouden in dit verband ook een rol kunnen spelen. Verscheidene lidstaten zijn

---

⁵ In dit verband wordt gewezen op het belang van het fiscaal beleid. In haar mededeling van 11 oktober 2001 over veilige en houdbare pensioenen (COM(200) 622 def.) stelt de Commissie: “aan de inkomstzijde is de belangrijkste voorwaarde dat de regering ook in de toekomst de mogelijkheid bezitten om belastingen en bijdragen te innen. Deze mogelijkheid kan worden beïnvloed door belastingontduiking, belastingverschillen tussen landen of een grotere mobiliteit van belastinggrondslagen, waardoor ondernemingen eventueel naar landen kunnen verhuizen waar de beste verhouding bestaat tussen belastingen/bijdragen en overheidsvoorzieningen”. Zie ook de mededeling van de Commissie van 23 mei 2001 over “fiscaal beleid in de Europese Unie: prioriteiten voor de komende jaren” COM (2001) 260 def.

begonnen of zijn van plan speciale reservefondsen voor pensioenen op te richten.

Doelstelling:

- *Handhaaf in de context van het veilig stellen van de overheidsfinanciën in de toekomst en met het oog op de noodzaak om het budgettaire effect van vergrijzende bevolkingen op te vangen de voor pensioenen bestemde overheidsbestedingen als een percentage van het BBP dat verenigbaar is met het Stabiliteits- en groeipact. Het kan hierbij onder meer gaan om het opbouwen van specifieke reservefondsen, indien de autoriteiten dat wenselijk achten.*

Hogere werkgelegenheidscijfers en gezonde overheidsfinanciën dragen er in belangrijke mate toe bij dat het budgettaire schokeffect van de vergrijzing kan worden opgevangen. In veel lidstaten zal dit echter niet voldoende zijn vanwege de toenemende afhankelijkheidsratio's van ouderen. In deze gevallen moeten er maatregelen worden genomen om de gevolgen van dit schokeffect rechtvaardig te verdelen zowel binnen als tussen de generaties. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan aanpassingen van het niveau van de aan de gepensioneerden uitgekeerde pensioenen en aan premies en belastingen die voornamelijk door de actieve bevolking opgebracht moeten worden. De lidstaten dienen een rechtvaardige lastenverdeling tussen de generaties te garanderen en beide uitersten te vermijden: enerzijds overbelasting van de actieve generatie en anderzijds een zodanige verlaging van de pensioenen dat deze niet meer toereikend zijn. In het bijzonder moet worden getracht te voorkomen dat de laagste pensioenen dalen (rechtvaardige lastenverdeling tussen de generaties).

Doelstelling:

- *Zorg voor het juiste evenwicht tussen de actieven en de gepensioneerden door de benodigde aanpassingen van premies en belastingen en pensioenuitkeringen.*

Om aan hun sociale doelstellingen te kunnen voldoen dienen pensioenstelsels gebaseerd te zijn op de bijdrage van de regelingen van de tweede en derde pijler. Deze bijdrage van de particuliere oudedagsvoorzieningen aan de inkomens van gepensioneerden zou zodanig verhoogd moeten worden dat de lidstaten de druk van de stijgende pensioenuitgaven op de overheidsfinanciën onder controle kunnen houden. Op het niveau van de lidstaten en de EU moeten adequate wettelijke maatregelen worden getroffen, zodat de mogelijkheden van de interne markt en de euro optimaal benut kunnen worden. Ook voor deze particuliere voorzieningen is betaalbaarheid van belang, aangezien zij de gevolgen van het effect van de vergrijzing van de bevolking op de kapitaalmarkten zouden kunnen ondervinden. De Europese Unie en de lidstaten moeten door een goede wetgeving en de sociale partners moeten door een degelijk beheer van de pensioenregelingen zodanige maatregelen treffen dat particuliere pensioenregelingen de pensioenuitkeringen kunnen verschaffen waarop degenen die onder deze regelingen vallen, recht hebben.

Doelstelling:

- *Zie er door middel van adequate wetgeving op nationaal en Europees niveau op toe dat particuliere, kapitaalgedekte pensioenregelingen ook in de toekomst steeds efficiënter en economisch verantwoord de pensioenen kunnen verstrekken waarop degenen die onder de regelingen vallen recht hebben.*

2.3. Modernisering van de pensioenstelsels om te kunnen inspelen op de behoeften van de samenleving en die van het individu

De pensioenstelsels moeten zich voortdurend verder ontwikkelen, zodat zij de veranderingen in de maatschappij en op de arbeidsmarkt weerspiegelen. Veel bepalingen van pensioenstelsels berusten op verouderde denkbeelden omtrent gezin en vormen van werk, de rol van man en vrouw in het gezin en op de arbeidsmarkt en op generalisaties over de leeftijd waarop mensen bij voorkeur met pensioen gaan. Voorts zijn de structuren voor het bieden van prikkels van de pensioenregelingen vaak een afspiegeling van vroegere arbeidsmarktpatronen en wordt daarbij geen rekening gehouden met de levensverwachting op het tijdstip van de pensionering. Als gevolg daarvan komen de pensioenstelsels niet voldoende tegemoet aan de behoeften van een steeds groter aantal personen. Verouderde opvattingen komen vooral tot uitdrukking in een verschillend nabestaandenpensioen en verschillende pensioenleeftijden voor mannen en vrouwen. De pensioenstelsels dienen zodanig gemoderniseerd te worden dat er rekening wordt gehouden met maatschappelijke veranderingen en dat zij voorzien in de behoeften van een mobieler en flexibeler beroepsbevolking en van minder hechte gezinnen.

Doelstellingen:

- *Stem de pensioenstelsels af op de eisen van flexibiliteit en zekerheid op de arbeidsmarkt en zie erop toe dat arbeidsmarktmobiliteit binnen en tussen lidstaten en afwijkende arbeidssituaties niet tot een buitensporig verlies van pensioenrechten leiden en de pensioenstelsels arbeid als zelfstandige niet ontmoedigen.*
- *Herzie de pensioenstelsels om een einde te maken aan de op geslacht gebaseerde discriminatie en pak tegelijkertijd de oorzaken van seksegerelateerde ongelijke situaties bij de pensioenopbouw aan (zoals onderbrekingen van de loopbaan om gezinsredenen en actuariële factoren).*

Een grotere transparantie en een betere voorspelbaarheid van de pensioenstelsels moet een belangrijk aspect van de hervorming van deze stelsels vormen. Voldoende informatie over de waarschijnlijke ontwikkeling van de pensioenstelsels in de toekomst en over de individuele pensioenrechten zijn van cruciaal belang om het vertrouwen in de pensioenstelsels te handhaven en mensen in staat te stellen om in overeenstemming daarmee hun levensplannen eventueel aan te passen. Dergelijke informatie dient de factoren te omvatten die van invloed zijn op

deze stelsels (demografie en maatschappelijke en economische veranderingen) en de geplande beleidsinitiatieven.

- *Maak de pensioenstelsels transparanter en beter voorspelbaar en zorg dat ze zich aan veranderende omstandigheden kunnen aanpassen. Stel betrouwbare en begrijpelijke informatie beschikbaar over de toekomstverwachtingen van de pensioenstelsels op lange termijn, met inbegrip van prognoses betreffende de gevolgen van demografische, sociale en economische veranderingen en het effect van geplande beleidsmaatregelen op de resultaten van de pensioenstelsels, met name met betrekking tot de te verwachten ontwikkeling van uitkeringsniveaus en premiepercentages. Verbeter de methodologische basis voor een efficiënt toezicht op de pensioenhervormingen en het pensioenbeleid.*

3. ONTWIKKELING VAN INDICATOREN TER ONDERBOUWING VAN DE OPEN COÖRDINATIEMETHODE

Voortgang in de richting van de hierboven genoemde doelstellingen dient gemeten te worden aan de hand van hiertoe in aanmerking komende indicatoren, die vergelijkbare informatie moeten verschaffen over de voornaamste economische, financiële en demografische trends die van invloed zijn op de betaalbaarheid van de pensioenen op lange termijn, de ontwikkeling van de pensioenhervormingen en het waarschijnlijke effect ervan; hiernaast moet er voldoende speelruimte overblijven voor het brede scala aan nationale pensioenstelsels. In de subgroep “Indicatoren” van het Comité voor de sociale bescherming is reeds een begin gemaakt met de werkzaamheden. Deze subgroep buigt zich over deze kwestie met de bedoeling een lijst van gezamenlijk overeengekomen indicatoren op te stellen die het samenwerkingsproces op EU-niveau in verband met veilige en betaalbare pensioenen zouden kunnen onderbouwen. Het Comité voor de economische politiek heeft reeds enige tussentijdse prognoses betreffende de overheidsuitgaven voor de periode 2000-2050 gepubliceerd.⁶ Deze prognoses betreffende toekomstige uitgaven aan pensioenen zouden als hoofdindicator in het kader van de open coördinatiemethode kunnen fungeren. Overwogen dient te worden of het opstellen van dergelijke prognoses iedere twee tot drie jaar zou moeten worden herhaald, zodat rekening wordt gehouden met de meest recente informatie.

De Commissie zal in samenwerking met de in aanmerking komende beleidscomités (Comité voor de sociale bescherming, Comité voor de economische politiek, Comité voor de werkgelegenheid) haar werkzaamheden voortzetten. Er is een groot aantal uiteenlopende indicatoren benodigd: prestatie-indicatoren (gebaseerd op statistische gegevens van Eurostat of internationale organisaties), beleidsindicatoren (voornamelijk gebaseerd op administratieve en institutionele informatie), retrospectieve

---

⁶ Comité voor de economische politiek: “Voortgangsverslag aan de Raad Ecofin over de financiële gevolgen van de vergrijzing voor de publieke pensioenstelsels”, EPC/ECFIN/581/00-herz.1, november 2000.

indicatoren en prognoses. Gezien het feit dat de onderliggende sociaal-economische trends of het effect van beleidswijzigingen onder één noemer moeten worden gebracht, is wellicht een grotere samenwerking tussen de lidstaten noodzakelijk, die verder gaat dan gewoonlijk bij de vaststelling van indicatoren het geval is.

Aan de hand van de lijst van gezamenlijk overeengekomen indicatoren dient het mogelijk te worden om trends en beleidsontwikkelingen te meten die betrekking hebben op de in hoofdstuk 1 in kaart gebrachte drie doelstellingen: toereikende pensioenen, betaalbaarheid en aanpassingsvermogen. Deze werkzaamheden dienen ertoe te leiden dat voor de voorjaarsbijeenkomst van de Europese Raad in Barcelona tijdig een eerste lijst van gezamenlijk overeengekomen en gedefinieerde indicatoren kan worden ingediend.

4. EEN VEEL OMVATTENDE EN GEÏNTEGREERDE BENADERING VAN DE HERVORMING VAN DE PENSIOENSTELSLS

De toekomst van de pensioenstelsels is afhankelijk van beleid op verschillende terreinen, waaronder werkgelegenheid, overheidsfinanciën en sociale zekerheid. Hiertoe zijn op deze uiteenlopende gebieden een geïntegreerde benadering en nauwe coördinatie tussen beleidsmakers benodigd.

4.1. Veilig stellen van pensioenen in maatschappelijk en financieel opzicht door middel van elkaar aanvullende beleidsterreinen

De uitdaging van het betaalbaar houden van de pensioenen is van essentieel belang voor de algehele sociaal-economische ontwikkeling van de EU en dient te worden gezien als het kernelement van de strategie van Lissabon, die een duurzame economische groei, volledige werkgelegenheid en een grotere sociale samenhang beoogt. De hervormingen van de pensioenstelsels zijn een van de voornaamste onderdelen van een strategie voor de modernisering van de sociale zekerheid, die een actieve welvaartsmaatschappij en een grotere mate van sociale samenhang beogen. Ook spelen deze hervormingen een beslissende rol bij het garanderen van fiscale consolidatie en een gezonde en bestendige ontwikkeling van de overheidsfinanciën. Ook bepalen de pensioenstelsels de levensstandaard van een groot percentage van de bevolking en hebben zij ingrijpende implicaties voor het functioneren van de economie als geheel en met name van de arbeids- en kapitaalmarkten. Als gevolg daarvan zijn er alomvattende en geïntegreerde beleidsstrategieën noodzakelijk die betrekking hebben op talrijke beleidsterreinen, zoals bijvoorbeeld: sociale zekerheid, werkgelegenheid, immigratie, werkorganisatie, arbeidsverhoudingen, overheidsfinanciën, bedrijfseconomisch toezicht, levenslang leren, gelijke kansen en sociale integratie.

De aanpak van deze uitdaging vereist een benadering die berust op het concept van de “driehoek” van elkaar aanvullende beleidsterreinen – werkgelegenheids- socialezekerheids- en budgettair beleid – zoals

uiteengezet in de Europese sociale agenda, die tijdens de top van Nice in december 2000 is goedgekeurd. Het socialezekerheidsbeleid dient erop gericht zijn een toereikend inkomensniveau voor toekomstige gepensioneerden te garanderen en tegelijkertijd de doelstelling van een actieve welvaartsmaatschappij te ondersteunen, zonder dat de toekomstige generaties excessief worden belast of de overheidsfinanciën worden ontwricht, waardoor de macro-economische stabiliteit in gevaar zou worden gebracht. Structurele hervormingen van de arbeidsmarkten, waaronder doeltreffende prikkels binnen socialezekerheids- en pensioenstelsels om te werken, dienen de doelstelling van de volledige werkgelegenheid te bevorderen, zodat de vooruitzichten voor de pensioenstelsels op lange termijn, ongeacht de regeling door middel waarvan zij gefinancierd worden, zouden verbeteren. Deze hervormingen dienen een aanhoudende economische groei te ondersteunen, die weer hervormingen zou vergemakkelijken en ertoe bijdragen dat de maatschappelijke en financiële doelstellingen op elkaar afgestemd worden. Slechts een krachtige positieve wisselwerking tussen deze drie beleidsterreinen kan garanderen dat de pensioenstelsels ook in de toekomst aan hun fundamentele sociale doelstellingen tegemoet kunnen komen.

Het is daarom van essentieel belang dat voortgang wordt geboekt met de verwezenlijking van de gemeenschappelijke doelstellingen van de pensioenhervormingen. De evaluatie van deze vooruitgang in het kader van de bestaande procedures en van de open coördinatiemethode zou geïntegreerd moeten worden in het globale proces van de beleidscoördinatie en voor de resultaten van deze werkzaamheden zou een plaats moeten worden ingeruimd in de Globale richtsnoeren voor het economisch beleid. Geïntegreerde nationale strategieën zouden ertoe leiden dat het proces ter verkrijging van de benodigde informatie gerationaliseerd zou kunnen worden en consistent zou zijn.

4.2. Waarborgen van de coördinatie tussen de bij het proces betrokken partijen

De beleidsterreinen die van invloed zijn op de betaalbaarheid van de pensioenen op lange termijn – werkgelegenheids-, sociaal en economisch beleid – moeten op elkaar afgestemd worden, elkaar aanvullen en geïntegreerd worden. Bij de met het oog op de betaalbaarheid van de pensioenstelsels toe te passen open coördinatiemethode moet rekening worden gehouden met de verdeling van beleidsverantwoordelijkheden en de diverse bijdragen die afkomstig zijn van verschillende processen van beleidsvorming. Dit geldt zowel op nationaal als op Europees niveau.

De lidstaten dienen hun strategieën voor het waarborgen van een toereikende pensioenvoorziening in de toekomst en voor de modernisering van hun pensioenstelsels in geïntegreerde nationale strategieverslagen uiteen te zetten. Daarin moet worden toegelicht door middel van welke combinatie van beleidsmaatregelen de gemeenschappelijke doelstellingen dienen te worden verwezenlijkt. De lidstaten moeten zelf beslissen welke maatregelen het meest geschikt zijn.

De Commissie zal de nationale verslagen analyseren om na te gaan in hoeverre zij voldoen aan de gemeenschappelijke doelstellingen, de daarin beschreven strategieën beoordelen en goede praktijkvoorbeelden en vernieuwende benaderingen in kaart brengen. Aan de hand van een mededeling van de Commissie zullen door de Commissie en de Raad regelmatig gezamenlijke verslagen worden opgesteld, die indien noodzakelijk geactualiseerd zullen worden. De diverse betrokken comités worden geacht op deze basis samen te werken. Vanzelfsprekend is het ook van belang dat het Europees Parlement advies uitbrengt over dit initiatief van de Commissie betreffende de op toereikende en betaalbare pensioenen gerichte open coördinatiemethode en volledig betrokken blijft bij de toekomstige werkzaamheden op dit terrein.

5. VOORUITBLIK: EEN WERKPLAN VOOR DE KOMENDE JAREN

De Commissie verzoekt de Raad de in deze mededeling betreffende de pensioenhervormingen voorgestelde doelstellingen en werkmethode goed te keuren. Overeenkomstig de conclusies van de Europese Raad van Göteborg moet een voortgangsverslag waarin de doelstellingen en werkmethode op het gebied van de pensioenen worden uiteengezet, worden voorgelegd aan de Europese Raad tijdens zijn bijeenkomst te Laken in december 2001, ter voorbereiding van de voorjaarsbijeenkomst van de Europese Raad in 2002. Het zou wenselijk zijn dat voor de Europese Raad in Laken in december 2001 tijdig concrete voortgang met de gemeenschappelijke doelstellingen en werkmethode geboekt wordt.

Hierdoor zou een begin kunnen worden gemaakt met het opstellen van de nationale strategieverslagen, die door de lidstaten vóór juli 2002 ingediend moeten worden. Bij de opstelling ervan moeten de nationale regeringen zorg dragen voor een nauwe coördinatie tussen alle betrokken ministeries en voor een adequate inspraak van de sociale partners en andere belanghebbende partijen. De verslagen dienen een beleidsverklaring te bevatten en aandacht te besteden aan uitgevoerde of geplande hervormingen om aan de gemeenschappelijke doelstellingen tegemoet te komen. De verslagen dienen door gezamenlijk overeengekomen indicatoren te worden onderbouwd en, voor zover van toepassing, kan het nuttig zijn nationale streefdoelen op te nemen.

Op basis van de informatie van de nationale strategieverslagen over de betaalbaarheid van de pensioenen zal de Commissie een verslag indienen waarin de nationale strategieën worden beoordeeld en goede praktijkvoorbeelden en vernieuwende benaderingen in kaart worden gebracht, als bijdrage aan een door de Commissie en de Raad overeen te komen gezamenlijk verslag. Dit gezamenlijk verslag dient tijdig gereed te zijn, zodat de conclusies ervan in het samenvattend rapport kunnen worden opgenomen en in overeenstemming met het proces van Lissabon kunnen worden besproken tijdens de voorjaarsbijeenkomst van de Europese Raad in 2003.

De in 2002 op te stellen eerste nationale strategieverlagen dienen in de daaropvolgende jaren, voor zover noodzakelijk, te worden aangepast en nieuwe ontwikkelingen in nationale strategieën en de geboekte voortgang bij de uitvoering ervan te belichten. In 2005 dient een omvangrijke evaluatie te worden uitgevoerd op basis van de meest recente beschikbare gegevens en een dialoog met alle betrokken partijen.

AANHANGSEL

1. INDICATIEF OVERZICHT VAN DE VOORNAAMSTE EU-WERKZAAMHEDEN OP HET TERREIN VAN DE PENSIOENEN

Er bestaan een aantal beleidsdoelstellingen, die voornamelijk verband houden met de interne markt en de ene munt, waarvoor maatregelen op het Europese Unie noodzakelijk zijn. De op pensioenhervormingen toegepaste open coördinatiemethode is gericht op coördinatie van de activiteiten van de nationale beleidsmakers, maar zal op generlei wijze verandering brengen in de verdeling van de verantwoordelijkheden tussen de EU en de lidstaten of tussen de regeringen en de sociale partners.

Vrije verkeer van personen: overdraagbaarheid van pensioenrechten (artikel. 42 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap)

- Verordening 1408/71 betreffende de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels heeft voornamelijk betrekking op wettelijke basispensioenen, maar ondernemings- en beroepspensioenregelingen kunnen ook binnen het toepassingsgebied vallen (zoals bijvoorbeeld het Franse AGIRC en ARRCO, Zwitserse verplichte pensioenfondsen).
- Richtlijn 98/49/EG van 29 juni 1998 betreffende de bescherming van de rechten op aanvullend pensioen van werknemers en zelfstandigen die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen garandeert gelijke behandeling voor migrerende werknemers en werknemers die binnen lidstaten van baan veranderen wat betreft arbeidsgerelateerde pensioenrechten.
- Het Pensioenforum, dat bestaat uit vertegenwoordigers van de sociale partners, nationale overheden en aanbieders van pensioenvoorzieningen, komt tweemaal jaarlijks bijeen om de struikelblokken voor mobiliteit en de mogelijkheden deze uit de weg te ruimen te bespreken.

Vrijheid van vestiging (artikel 43) en vrij verrichten van diensten (artikel 49)

- Drie richtlijnen van de Raad (79/267/EEG van 5 maart 1979 betreffende de toegang tot het directe levensbedrijf, en de uitoefening daarvan; 90/619/EEG van 8 november 1990 betreffende het directe levensverzekeringsbedrijf, tot vaststelling van de bepalingen ter bevordering van de daadwerkelijke uitoefening van het vrij verrichten van diensten en tot wijziging van Richtlijn 79/267/EEG; 92/96/EEG van 10 november 1992 betreffende het directe levensverzekeringsbedrijf en tot wijziging van Richtlijnen 79/267/EEG and 90/619/EEG) creëren een interne markt voor levensverzekeringen.
- Het voorstel voor een richtlijn betreffende de werkzaamheden van instellingen voor bedrijfspensioenvoorziening (COM(2000) 507 def. van 11 oktober 2000) beoogt minimale prudentiële normen vast te leggen, de rol en verantwoordelijkheden van toezichthoudende autoriteiten te definiëren, een kwalitatieve benadering ten opzichte van beleggingsvoorschriften voor te stellen, in overeenstemming waarmee het beheer van beleggingsportefeuilles dienen te voldoen aan beginselen (diversificatie, veiligheid, kwaliteit) en niet aan uniforme

kwantitatieve vereisten. Het voorstel heeft ook ten doel grensoverschrijdend beheer van bedrijfspensioenregelingen mogelijk te maken: een instelling in één lidstaat moet bedrijfspensioenregelingen in andere lidstaten kunnen beheren.

- De mededeling van de Commissie betreffende de opheffing van fiscale barrières voor grensoverschrijdende bedrijfspensioenregelingen (COM(2001) 214 def. van 19 april 2001) bevat een voorstel tot een alomvattende strategie om de fiscale barrières uit de weg te ruimen die op het ogenblik een zeer ontmoedigende factor vormen voor personen die zich willen aansluiten bij pensioenregelingen buiten hun lidstaat en voor pensioeninstellingen die grensoverschrijdend pensioenen willen aanbieden.

Vrij verkeer van kapitaal (artikel 56)

- Artikel 56 van het Verdrag verbiedt beperkingen van het kapitaalverkeer. Het voorstel voor een richtlijn betreffende de werkzaamheden van instellingen voor bedrijfspensioenvoorziening beoogt het vrij verkeer van kapitaal te vergemakkelijken door uniforme kwantitatieve beleggingsvoorschriften af te schaffen.

Coördinatie van het economisch beleid (artikel 99)

- De economische en budgettaire implicaties van een vergrijzende bevolking zijn door de Commissie bestudeerd in het kader van de procedure voor multilateraal toezicht. In de tijdens de Europese Raad van Göteborg in juni 2001 goedgekeurde Globale richtsnoeren voor het economisch beleid voor 2001 wordt gesteld: *de lidstaten moeten veelomvattende strategieën ontwikkelen om het hoofd te bieden aan de economische en budgettaire uitdaging die uitgaat van de vergrijzing. Strategische maatregelen zouden mede kunnen bestaan in hervorming van het pensioenstelsel, de gezondheidszorg en de bejaardenzorg, verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd, stimulering van de arbeidsparticipatie, met name die van ouderen, invoering en uitbreiding van kapitaaldekking voor de publieke pensioenen en eventueel aanmoediging van met particuliere middelen gefinancierde pensioenregelingen (tweede en derde pijler). De strategieën moeten tezamen met de stabiliteits- en convergentieprogramma's worden ingediend en in het kader van het multilaterale toezicht worden onderzocht, met inachtneming van het subsidiariteitsbeginsel*". De werkzaamheden met betrekking tot de economische en budgettaire aspecten van de vergrijzende bevolking worden ondersteund door het Comité voor de economische politiek.

Verwezenlijking van een grote arbeidsparticipatie door middel van een gecoördineerde strategie (artikel 125)

- De in het kader van de Europese werkgelegenheidsstrategie aanvaarde richtsnoeren zijn erop gericht de arbeidsdeelname in het algemeen en die van vrouwen en oudere werknemers in het bijzonder te vergroten. Het succes van deze strategie zal van doorslaggevend belang zijn voor de betaalbaarheid van een toereikende oudedagsvoorziening in de toekomst.

Bevordering van goede werknemersrechten (artikel 137)

- Richtlijn 80/987/EEG van 20 oktober 1980 (betreffende de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der lidstaten inzake de bescherming van de werknemers bij insolventie van de werkgever) en Richtlijn 2001/23/EG van 12 maart 2001 (inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der lidstaten betreffende het behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen, vestigingen of onderdelen van ondernemingen of vestigingen) verplichten de lidstaten de benodigde maatregelen te nemen ter bescherming van de aanvullende pensioenrechten van werknemers.

Verwezenlijking van een adequate sociale bescherming door de samenwerking tussen de lidstaten te bevorderen en de coördinatie van hun optreden te vergemakkelijken (artikel 140)

- De mededeling van de Commissie “Een gezamenlijke strategie voor de modernisering van de sociale bescherming” (COM(99)347 def.) van 14 juli 1999 bevat het voorstel voor een meer gestructureerde vorm van samenwerking, met name wat betreft de doelstelling van veilige en betaalbare pensioenen.
- Het voorstel van de Europese Raad te Stockholm luidde dat "waar nodig, en met name ten aanzien van de pensioenen, het potentieel van de open coördinatiemethode – met inachtneming van het subsidiariteitsbeginsel – ten volle dient te worden benut."

Bevordering van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen (artikel 141)

- Richtlijn 79/7/EEG van 19 december 1978 betreffende de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid laat verschillen toe met betrekking tot de pensioengerechtigde leeftijd en nabestaandenpensioenen, maar roept op deze geleidelijk op te heffen.
- Artikel 141 schrijft gelijke behandeling voor wat betreft beroepsregelingen die als loon worden beschouwd. Dit beginsel is ook neergelegd in Richtlijn 86/378/EEG van 24 juli 1986 betreffende de tenuitvoerlegging van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in ondernemings- en sectoriële regelingen inzake sociale zekerheid, gewijzigd bij Richtlijn 96/97/EG van de Raad van 20 december 1996.

2. BASISDOCUMENTEN EN VERKLARINGEN OP EU-NIVEAU MET BETREKKING TOT DE TOEKOMST VAN DE PENSIOENSTELSELS

14 juli 1999: mededeling van de Commissie "Een gezamenlijke strategie voor de modernisering van de sociale bescherming" (COM(99)347 def.).

24 maart 2000: De Europese Raad van Lissabon verzoekt in maart 2000 om "een studie naar de toekomstige ontwikkeling van de sociale bescherming, gezien op langere termijn, met bijzondere aandacht voor de houdbaarheid van de pensioenstelsels" en om een verslag over de bijdrage van de openbare financiën aan groei en werkgelegenheid, waarin onder meer de ontwikkeling van de overheidsfinanciën in de toekomst tegen de achtergrond van de vergrijzende bevolking aan de orde wordt gesteld.

11 oktober 2000: mededeling van de Commissie "De ontwikkeling van de sociale bescherming op de lange termijn: veilige en houdbare pensioenen" (COM(2000) 622 def.).

7 november 2000: de Raad (ECOFIN) neemt nota van het verslag van het Comité voor de economische politiek over "de financiële gevolgen van de vergrijzing voor de publieke pensioenstelsels".

21 december 2000: mededeling van de Commissie "De bijdrage van de openbare financiën aan de groei en de werkgelegenheid: verbetering van de kwaliteit en de houdbaarheid", COM(2000)846.

12 maart 2001: gezamenlijk verslag van de Commissie en de Raad (ECOFIN) aan de Europese Raad (2001) over "de bijdrage van de openbare financiën aan de groei en de werkgelegenheid: verbetering van de kwaliteit en de houdbaarheid", (6997/01).

24 maart 2001: de Europese Raad te Stockholm stelt met klem dat "het komende decennium de mogelijkheid biedt de demografische uitdaging het hoofd te bieden door de arbeidsparticipatie te verhogen, de overheidsschuld te verminderen en de stelsels voor de sociale bescherming, inclusief de pensioenstelsels aan te passen." (punt 7 van de conclusies) en geeft als aanbeveling dat "waar nodig, en met name ten aanzien van de pensioenen, het potentieel van de open coördinatiemethode – met inachtneming van het subsidiariteitsbeginsel – ten volle dient te worden benut"(punt 32).

26 april 2001: Het Europees Parlement aanvaardt het verslag over de mededeling van de Commissie over "de ontwikkeling van de sociale bescherming op de lange termijn: veilige en houdbare pensioenen" (A5-0147/2001).

11 juni 2001: de Raad (Werkgelegenheid en Sociaal Beleid) keurt het verslag van het Comité voor de sociale bescherming goed over "toereikende en duurzame pensioenen" en legt het aan de Europese Raad voor.

16 juni 2001 de Europese Raad van Göteborg benadrukt dat "de uitdagingen van een vergrijzende samenleving vragen om een alomvattende aanpak" en onderschrijft "de drie door de Raad vastgestelde algemene beginselen die de houdbaarheid van de pensioenstelsels op lange termijn moeten garanderen, namelijk het waarborgen van de capaciteit van de stelsels om aan hun sociale doelstellingen te voldoen, de handhaving van

de betaalbaarheid van de stelsels en het behoud van hun vermogen om in te spelen op de veranderende behoeften van de samenleving."

3. DE ROL VAN DE EUROPESE INSTELLINGEN EN BELEIDSCOMITÉS IN VERBAND MET DE TOEKOMST VAN DE PENSIOENSTELSELS

Europese Commissie		Raad		Europees Parlement	
<ul style="list-style-type: none"> - stelt doelstellingen voor coördinatie van de hervormingen van de nationale pensioenstelsels voor - houdt toezicht op de nationale werkgelegenheidsstrategieën - houdt toezicht op de nationale pensioenhervormingsprocessen - stelt Globale richtsnoeren voor het economisch beleid voor en doet aanbevelingen - stelt Werkgelegenheidsrichtsnoeren voor en doet aanbevelingen - stelt verslagen op waarin nationale strategieën worden beoordeeld en goede praktijkvoorbeelden in kaart worden gebracht - werkt met raadgevende comités in verband met bepaalde aspecten samen - onderhoudt contacten met de Europese sociale partners en betrokken NGO's 		<p>ECOFIN</p> <p>Globale richtsnoeren voor het economisch beleid</p>	<p>Werkgelegenheid en sociaal beleid</p> <p>Werkgelegenheidsproces en open coördinatiemethode toegepast op sociale zekerheid en maatschappelijke integratie</p>		<ul style="list-style-type: none"> - brengt adviezen uit (op eigen initiatief en n.a.v. voorstellen van de Commissie) - draagt bij aan overleg in de Raad - houdt gedachtewisselingen met beleidscomités
		<p>Comité voor de economische politiek</p> <p>- ondersteunt de Commissie in het kader van het multilateraal toezicht bij de beoordeling van de economische en budgettaire gevolgen van de pensioenstelsels</p>	<p>Comité voor de sociale bescherming</p> <p>- ondersteunt de Commissie bij de beoordeling van de nationale pensioenstrategieën en van de vraag in hoeverre zij voldoen aan de doelstellingen van toereikende pensioenen en aanpassing aan een veranderende samenleving</p>	<p>Comité voor de werkgelegenheid</p> <p>- ondersteunt de Commissie bij de beoordeling van de voortgang in het kader van de Europese werkgelegenheidsstrategie en met name van de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie</p>	
<p>Comité voor de sociale dialoog</p> <ul style="list-style-type: none"> - rol van de sociale partners bij het pensioenhervormingsproces 	<p>Raadgevend Comité voor gelijke kansen</p> <ul style="list-style-type: none"> - seksegerelateerde aspecten in pensioenstelsels en -hervormingen 	<p>Europees Pensioenforum</p> <ul style="list-style-type: none"> - toegang tot arbeidsgerelateerde pensioenregelingen - overdraagbaarheid van arbeidsgerelateerde pensioenrechten 			
<p>Europese Raad</p> <p>- stippelt algemene politieke richtsnoeren uit en beoordeelt voortgang tijdens voorjaarsbijeenkomsten</p>					

4. TIJDSHEMA: VOLGENDE STAPPEN

20		lidstaten	Commissie	Raad	Europees Parlement	Europese Raad
01	3 juli		keurt mededeling goed			
	7 juli			Informeel Raad: eerste discussie mededeling		
	oktober				Advies over doelstellingen en open coördinatiemethode	
	november			Overeenkomst open coördinatiemethode en gemeenschappelijke doelstellingen		
	december	Nationale uitvoeringsverslagen Globale richtsnoeren economisch beleid en budgettaire strategieën vergrijzing		Overeenkomst open coördinatiemethode en doelstellingen pensioenhervormingen		Europese Raad Laken: overeenkomst open coördinatiemethode en doelstellingen pensioenhervormingen
20						
02	januari/ februari		Analyse gevolgen pensioenhervormingen voor overheidsfinanciën t.b.v. voorjaarsverslag; verslag uitvoering Globale richtsnoeren economisch beleid	Verslag gemeenschappelijke indicatoren, flexibele pensionering en nieuwe gegevens betaalbaarheid in toekomst	Advies indicatoren	
	maart			Overeenkomst indicatoren		Europese Raad Barcelon goedkeuring indicatoren
	juli	Eerste nationale strategieverslagen (jaarlijks te herzien)				
	november		Analyse nationale strategieverslagen			
20						
03	februari/ maart		Gezamenlijk verslag	Gezamenlijk verslag		Europese Raad voorjaar 2003: bespreking gezamenlijk verslag
	mei				Advies gezamenlijk verslag	gezamenlijk verslag pensioenhervormingen